

La recerca sobre comunicació social a Catalunya: assaig de realització d'un panorama comprensiu

Jordi Berrio

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Resum

Descripció de les diferents tendències que han existit en la recerca sobre comunicació social a Catalunya. S'hi descriuen els àmbits d'estructura, història, teoria i comunicació periodística. També s'hi fan referències a les diferents tendències teòriques a què s'han adscrit els investigadors.

Paraules clau: estructura de la comunicació, teoria de la comunicació, història de la comunicació, comunicació periodística, Catalunya, recerca.

Abstract. Research in Social Communication in Catalonia: towards a comprehensive overview

A description of the various trends in research in social communication in Catalonia. Aspects such as structure, history, theory and journalistic communication are dealt with. Reference is also made to the different theoretical schools represented by the researchers.

Key Words: Structure of communication, communication theory, history of communication, journalistic communication, Catalonia, research.

Introducció

Els estudis sobre la comunicació social i els fenòmens que giren al seu entorn són força recents tant si limitem la nostra perspectiva a la Catalunya estricta com si l'estenem a tot l'àmbit de parla catalana. Llevat d'uns precedents històrics, molt limitats d'altra banda, els estudis i, més encara, la recerca pròpiament dita no es consoliden sinó és en les darreres dècades i, si volem ser estrictes, hem de dir que el gruix de la producció científica s'ha realitzat en els darrers quinze anys.

Cal precisar que emprem el mot *recerca* en un sentit molt ampli: volem referir-nos tant a les descripcions sobre els fenòmens que es produeixen en aquest camp, com a les reflexions que s'hi fan des de diverses perspectives científiques, així com també a la història del desenvolupament del sistema comunicatiu.

La recerca ha estat feta, bàsicament, per autors universitaris en el si de la mateixa institució universitària o en centres, fundacions i instituts públics i

privats. Tanmateix, cal no oblidar les aportacions realitzades per una munió d'estudiosos deslligats de les institucions anteriors i que normalment treballen en solitari. Han estat especialment significatives les fetes sobre premsa comarcal, fotografia i cinema per la quantitat i qualitat de les obres publicades.

La creació d'un ambient

Perquè hi pugui haver una recerca desenvolupada en qualsevol dels àmbits científics són necessàries un conjunt de condicions. En primer lloc una massa crítica d'especialistes, comunicats entre ells i també amb els seus col·legues estrangers amb unes condicions de treball plausibles. Això implica l'existència de revistes especialitzades, col·leccions de llibres en les quals puguin publicar l'obra pròpia i bones biblioteques que continguin tota la producció internacional. Calen, a més, bases de dades i de documentació. Tot això s'ha donat a casa nostra gràcies a l'existència de les facultats de ciències de la comunicació, continuadores de les inicials escoles de periodisme. La universitat ha aportat una base professional absolutament necessària, així com unes infraestructures mínimes. Tanmateix, la institució universitària, tal com funciona al nostre país, no garanteix l'aportació suficient de recursos per dur a terme les investigacions. Cal que existeixin, doncs, instituts de recerca que puguin finançar les investigacions i complementar les infraestructures de les institucions universitàries. En el nostre cas aquest paper l'han tingut el Centre d'Investigació de la Comunicació, l'Institut d'Estudis Catalans i alguna fundació privada com la Jaume Bofill. Tot aquest entramat d'institucions, d'instruments i de relacions no s'han donat entre nosaltres, d'una manera plena, sinó durant els darrers deu o quinze anys. En aquest mateix ordre de coses, resulta absolutament necessària l'existència de col·leccions de llibres i revistes especialitzats que publicitin l'obra dels investigadors catalans. Durant els darrers anys s'ha avançat de manera decidida en aquest aspecte¹.

El conjunt de circumstàncies descrites, imprescindibles totes elles, però d'importància variable en el seu detall, és el que anomenem *ambient intel·lectual o de recerca*². En aquest mateix sentit cal esmentar de la tasca realitzada per Miquel de Moragas, Emili Prado o Josep Gifreu, com animadors de la recerca a través del seu mestratge i de la incorporació de joves investigadors als equips³.

1. Aquí hem d'esmentar les col·leccions de Gustavo Gili, d'editorial Pòrtic, d'editorial Bosc, de Paidós i, darrerament, la dels serveis de publicacions de la Universitat de València, Jaume I de Castelló i de la Universitat Autònoma de Barcelona.
2. La noció «d'ambient» entesa com el conjunt de condicions per què es pugui donar la recerca en un àmbit científic l'he presa com extensió «d'ambient intel·lectual» desenvolupada per BERRIO, Jordi i SAPERAS, Enric (1993). *Els intel·lectuals avui*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
3. Vegeu COROMINAS, Maria. «Estructura i polítiques de comunicació», a BERRIO, Jordi (dir.), (1997). *Un segle de recerca sobre la comunicació a Catalunya*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, P. 99-150.

El to de la recerca que s'ha fet

La recerca que s'ha fet a Catalunya, en les seves diferents etapes, hem de considerar que, globalment, ha estat notable pel que fa a la seva qualitat. Està constituïda per treballs generalment ben elaborats que, tot i la seva modèstia, aconsegueixen, en moltes ocasions, les finalitats que es proposen.

Com és natural, no tots els àmbits que constitueixen el camp de la comunicació social han estat tractats amb la mateixa intensitat i encert. Pel que fa a l'estructura i a les polítiques de comunicació, és oportú d'assenyalar que s'ha avançat en el coneixement i la descripció del sistema comunicatiu català. Actualment podem tenir una idea de conjunt dels mitjans de comunicació, la seva estructura com a sistema i també de les polítiques que s'hi fan des de les distintes administracions, així com les que s'hi podrien fer, car s'han realitzats esforços importants de prospectiva. Probablement, aquest ha estat l'àmbit millor desenvolupat i en el qual les aportacions gaudeixen d'un interès remarcable per a tot el qui vulgui conèixer el panorama català. És potser l'únic àmbit en què els treballs poden tenir, fins i tot, un interès de caire internacional. Cal remarcar aquí el gran nombre de treballs i monografies destinades a l'estudi de la indústria i la producció cinematogràfica que s'han elaborat en els darrers vint anys. Pel que fa a l'àmbit de les teories de la comunicació l'esforç fonamental ha estat basat en la introducció entre nosaltres de la recerca que es fa arreu del món, finalitat plenament assolida pels investigadors catalans. El panorama que presenta la recerca sobre la història dels mitjans i de la comunicació social en general és força encoratjador, tot i que incomplet. Resten per fer encara molts estudis parcials dedicats a capçaleres periodístiques que han existit al nostre país fins a confegir un panorama complet. Els estudis de comunicació periodística van seguir una línia vacil·lant, en un principi, però clarament prometedora en els darrers anys. Hi ha una producció encara incompleta de treballs sobre el periodisme català. Molts dels investigadors en aquest àmbit, a diferència del que ha passat en el d'estructura i polítiques de la comunicació, s'han ocupat més del panorama periodístic espanyol i internacional que no pas català, tret de notables excepcions.

Els àmbits que assoleix

La recerca sobre comunicació social que s'ha realitzat a Catalunya és variada pel que fa als àmbits que assoleix i multiforme respecte de les aproximacions científiques que s'hi fan. Centrant-nos, de primer, en el primer aspecte i simplificant, la podem agrupar en uns àmbits concrets⁴. Es tracta d'un tipus d'agrupació de temes que ha guanyat consistència entre nosaltres i, d'acord amb això, ha polaritzat els temes de recerca i ha configurat les assignatures dels «curricula» universitaris. Són els àmbits d'estructura i de polítiques, d'histò-

4. He seguit la mateixa classificació emprada en el treball: BERRIO, Jordi (dir.) 1997. *Un segle de recerca sobre comunicació a Catalunya*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

ria de la comunicació, de teories, de comunicació periodística i els específics d'alguns mitjans com poden ser els de cinema, la historieta il·lustrada o el cartell.

L'estructura comunicativa a Catalunya, a Espanya i a l'àmbit internacional. Aquest és un àmbit que ha estat especialment productiu entre nosaltres, ja que és el que ha ocupat el major nombre d'investigadors i també és el que ha generat un nombre més gran de recerques i de publicacions. El més remarcable que trobem del que s'ha fet en aquest àmbit ha estat l'atenció dedicada a estudiar el sistema comunicatiu català en els seus diferents espais: local, comarcal i nacional. La seva especial significació ve donada perquè el nostre model comunicatiu presenta un nombre d'especificitats que el converteixen en un cas molt particular dins d'Europa. Aquests estudis han donat els millors fruits en la determinació dels elements que constitueixen un sistema comunicatiu diguem-ne «normal». Els investigadors catalans s'han esforçat a definir la normalitat com un objectiu a assolir a partir d'unes polítiques proposades. La necessitat de definir un àmbit particular català ha portat els investigadors a delimitar els modes de comunicació locals, nacionals i internacionals. Ha estat, doncs, en el tema dels espais de comunicació⁵ on els treballs que s'han fet entre nosaltres ha ofert les aportacions més innovadores. En aquesta feina hem de subratllar la tasca de dos investigadors fonamentals, que són Miquel de Moragas i Josep Gifreu, tot i que se n'hi poden comptar altres com Maria Coromines o Joan Corbella.

Estretament relacionada amb la descripció de les empreses, de les mediacions tècniques o de les pràctiques professionals hi ha hagut els estudis de polítiques de comunicació. La reconstrucció de la cultura catalana a l'època de la indústria de la cultura ha obligat a conèixer els elements més significatius que hi ha en una cultura contemporània, per tal d'identificar les pràctiques constructives per tal d'establir un espai català de comunicació diferenciatiu i alhora connectat amb tota la realitat internacional, més enllà dels localismes més o menys folklòrics. Les preocupacions dels investigadors catalans s'han adreçat a plantejar les bases conceptuals destinades a poder establir polítiques de comunicació a les nacions sense Estat, de manera que no restin al marge de les possibilitats que obren els mitjans de comunicació, alhora que també puguin defensar-se de les conseqüències adverses que comporten les noves pràctiques comunicatives globalitzadores.

Dins aquest àmbit general d'estructura de la comunicació a Catalunya, mereixen una especial atenció els estudis sobre els mitjans locals i comarcals. El fet que aquest tipus de comunicació hagi tingut i tingui actualment un notable desenvolupament, ha generat nombrosos estudis específics. Aquí hem de destacar els treballs de Rosa Franquet sobre les ràdios locals i els de Jaume Guillaumet

5. Vegeu: MORAGAS, Miquel de. (1988). *Espais de comunicació. Experiències i perspectives a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62; GIFREU, Josep. (1991). *Construir l'espai català de comunicació*. Barcelona: Centre d'Investigació de la Comunicació.

sobre premsa comarcal⁶. Pel que fa al panorama general dels mitjans existents a Catalunya, hem de continuar destacant l'obra de Josep Gifreu i també la de Miquel de Moragas⁷, al costat de la d'altres investigadors com Rosario de Mateo, centrada en els aspectes econòmics de les empreses comunicatives⁸; Joan Corbella, amb balanços periòdics sobre el sistema comunicatiu català⁹, i Maria Corominas i Montserrat Llinés¹⁰ amb estudis sobre la televisió catalana, amb especial atenció a la llengua i també cap a altres mitjans.

Un tema remarcable que s'ha desenvolupat dins d'aquest àmbit ha estat el que tracta el model de comunicació català en relació amb d'altres que poden servir-ne de comparació o referència, com poden ser els del Quebec o Escòcia. En estreta relació amb el model català de comunicació, tenim l'interès que han despertat les polítiques de comunicació que es fan a Catalunya i a la resta de països¹¹. Els estudis sobre les polítiques de comunicació han tingut sovint una motivació pragmàtica al servei d'uns objectius clarament ideològics, en el sentit d'oferir a les autoritats autonòmiques perspectives científiques per orientar llur preses de decisions per consolidar un sistema comunicatiu modern.

Malgrat l'atenció preferent als temes catalans, també tenim en aquest àmbit treballs que fan referència a temes generals¹², tant en el camp de l'estructura

6. Sobre aquest tema hi ha una bibliografia extensa, de la qual en destacariem: GUILLAMET, Jaume. (1983). *La premsa comarcal: un model català de periodisme popular*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; FRANQUET, Rosa i MARTI, J.M. (ed.). (1989). *10 años de libertad de información en la radio española: 1977-1987. Jornadas sobre la libertad informativa en los medios audiovisuales españoles*. Barcelona: Departament de Comunicació Audiovisual Publicitat.
7. MORAGAS, Miquel de. «Els mitjans de comunicació i el canvi polític a Catalunya». *Papers*, 21, 1984, p. 9-11; GIFREU, Josep. (1986). *Comunicació, llengua i cultura a Catalunya, Horitzó 1990*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
8. MATEO, Rosario de. et alt. (1988). *La premsa catalana als anys vuitanta*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; MATEO, Rosario de (cord.). (1989). *La empresa periodística en los ochenta*. Barcelona: Fundació Conde de Barcelona; *Els mitjans de comunicació social als 'Quatre Motors' per Europa: Estructura econòmica i anàlisi comparativa*. Barcelona: CEDIC.
9. CORBELLA, Joan. (1988). *La comunicació social a Catalunya: Panorama general als anys vuitanta*. Barcelona: CEDIC; 1991, *La comunicació social a Catalunya, 1981-1991: Una dècada de canvis*. Barcelona: CEDIC
10. COROMINAS, Maria i LLINÉS, Montserrat. (1988). *La televisió a Catalunya*. Barcelona: Llibres de la Frontera; LLINÉS, Montserrat. (1990). *Els serveis de teletext a Europa Occidental*. Bellaterra: UAB. Tesi doctoral.
11. PARÉS, Manuel i TEMBLAY, G.(ed.) *Catalunya, Quebec: dues nacions, dos models culturals*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (1988). COROMINAS, Maria. (1989). *Política lingüística i política de mitjans a Europa*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona; MORAGAS, Miquel de. «Políticas de comunicación, televisión y regiones en Europa» a *El nuevo mapa informativo europeo. Actas de las IV Jornadas Internacionales de Ciencias de la Información*. Pamplona: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra. (1990). p. 95-106.
12. GIFREU, Josep. (1986). *El debate internacional de la comunicación*. Barcelona: Ariel; MURCIANO, Marcial, (1992). *Estructura i dinàmica de la comunicació internacional*. Barcelona: Bosch Casa Editorial; «El debate sobre la circulación internacional de la comunicación» a MORAGAS, Miquel de. (ed.). *Sociología de la comunicación de masas*, vol. IV. Barcelona: Gustavo Gili, 1985, p. 100-124.

com en el de les polítiques de comunicació. A Catalunya, com a tot arreu, durant els darrers anys hem assistit a un interès creixent per la introducció de les denominades *noves tecnologies de la comunicació*. S'estudia com canvia el sistema comunicatiu general, amb intents incipients d'esbrinar-ne les conseqüències socials, culturals i polítiques. No manquen en aquest àmbit de les noves tecnologies aportacions específiques al cas català.

La investigació sobre la història de la comunicació social. Els treballs que s'han fet han estat centrats, gairebé de manera exclusiva, a la realitat catalana; a tot estirar hi ha alguns treballs sobre temes espanyols¹³. Per bé que l'àmbit historiogràfic és molt important per a la constitució de la comunicació social com a disciplina científica diferenciada, encara és en camí de consolidar-se entre nosaltres. La història de la comunicació social, ja sigui entesa de manera restrictiva com a història dels mitjans, o de faísó més general assolint totes les formes de comunicació, tot just comença a configurar-se de manera seriosa des d'una perspectiva científica exigent. És ben cert, però, que cal pensar que tot és massa recent, tret del cas de la premsa o potser del cinema, perquè ja estigui consolidada una historiografia desenvolupada. De tota manera, les recerques actuals han superat els plantejaments inicials i van en el camí de constituir-se en una activitat específica dins l'àmbit més general dels estudis sobre la comunicació mediada¹⁴.

Actualment, presenciem com els investigadors catalans porten el camí de distingir la història de la premsa de la del periodisme. Hi ha moltes monografies sobre els diferents mitjans que han existit al nostre país; malauradament poques han estat fetes amb el rigor metodològic que exigeix la historiografia científica. La tendència, però, especialment en els treballs universitaris, és la de superar les actuals mancances. Els investigadors catalans consideren que cal entendre com a història del periodisme «la història d'una activitat especialitzada en la transmissió de la informació i d'opinions a un col·lectiu determinat —no sempre adequadament designat com a «públic», «audiència», «lectorat», etc.— i de les modalitats discursives que, en cada circumstància, aquella activitat especialitzada estableix»¹⁵. Aquí podem destacar les aportacions de Josep Maria Casasús i Josep Lluís Gómez Mompert. En els darrers anys assistim, doncs, a una renovació de l'enfocament i de la metodologia; autors com Enric Marín¹⁶ i Amparo Moreno¹⁷ defugen una història del periodisme centrada exclusivament en els mitjans i propugnen la seva vinculació als contextos culturals generals que constitueixen el seu marc natural.

13. TRESSERRAS, Joan Manuel; GOMEZ MOMPART, Josep Lluís. «Les investigacions sobre història de la comunicació deçà dels primers setanta», a BERRIO, Jordi (dir.) (1997), op. cit. p.63.

14. Vegeu el treball: GOMEZ MOMPART, Josep Lluís; TRESSERRAS, Joan Manuel. «Els antecedents i els primers estudis comunicatius», p. 45-61, i també «Les investigacions sobre història de la comunicació d'ençà dels primers setanta», p. 63-96, a BERRIO, Jordi (dir.), op. cit.

15. TRESSERRAS, Joan Manuel; GOMEZ MOMPART, Josep Lluís, op. cit. p.. 66.

16. MARIN, ENRIC. (1982). *Metodología de la historia de la prensa española*.

17. MORENO, Amparo. (1982). *Metodología de la historia de la prensa española*.

En termes generals, els professors investigadors de les universitats catalanes han fet un esforç destinat a vincular la història dels mitjans de comunicació a la història de la comunicació en general. Aquests autors tendeixen a considerar la comunicació social com a antropologia cultural. Hi ha diferències entre els camins que ha emprats Amparo Moreno i els d'Enric Marín, Joan Manuel Tresserras i Josep Lluís Gómez Mompart. La primera s'ha dedicat a una crítica de la historiografia científica, en fer una denúncia de «l'arquetipus viril». La resta del grup es va orientar primàriament vers la semiòtica i, finalment, han retrobat el cos central dels mitjans de comunicació com a objecte d'estudi. Un dels temes que els ha ocupat en els darrers anys és el de comprendre i descriure la formació de la comunicació de masses a Catalunya¹⁸.

L'estudi historiogràfic de la premsa comarcal ha constituït un centre permanent d'atenció per als investigadors catalans. En correspondència amb la rica tradició que hi ha en el nostre país de comunicació local, ja que des del segle passat en tenim testimonis, nombrosos estudiosos de la universitat i també de fora s'hi han dedicat¹⁹ amb l'edició de monografies i obres de conjunt.

Més enllà de la premsa hi ha un gruix d'investigadors que fa molt de temps que es dediquen a l'estudi dels diferents mitjans. De manera especial, el cinema ha estat l'objecte privilegiat de nombrosos estudis²⁰, però no ha mancat l'atenció sobre els cartells, la historieta il·lustrada²¹ i els altres mitjans. Molts d'aquests treballs s'han fet fora del marc de la universitat. Pel que fa al cinema, cal destacar la tasca realitzada des de fa molts anys per Román Gubern, sense oblidar-ne altres com Miquel Porter o Joaquim Romaguera.

La comunicació periodística. La pràctica del periodisme ha conegut a Catalunya un desenvolupament, des de fa més de dos-cents anys, semblant als països i cultures del seu entorn; tanmateix, el periodisme escrit en llengua catalana ha estat absent durant llargues etapes, ja fos per oblit o per prohibició. De tota manera, la ja relativament llarga trajectòria de l'exercici periodístic, en una o altra llengua, que s'ha pogut fer al nostre país ha tingut com a resul-

18. ESPINET, Francesc. (1997). *Notícia, imatge, simulacre*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona; GOMEZ MOMPART, Josep Lluís. (1992). *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya*. Barcelona: Pòrtic.

19. GUILLAMET, Jaume. (1983). *La premsa comarcal. Un model català de periodisme popular*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; HUERTAS, Josep Maria. (1982). *La premsa de barris a Barcelona, 1939-1982*. Barcelona; SOLÀ, Lluís. (1983). *Cultura popular, educació i societat al nord-est català (1887-1959)*.

20. PORTER, Miquel. (1992). *Història del cinema a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; GUBERN, Román. (1973). *Historia del cine*. Barcelona: Editorial Lumen; (1983). *Cien años de cine*. Barcelona: Bruguera.

21. COMA, Javier. (1978). *Los comics, un arte del siglo XX*. Madrid: Ediciones Guadarrama; 1979, *Del gato Félix al gato Fritz. Historia de los comics*. Barcelona: Gustavo Gili; SOLÀ, Lluís. (1972). *Un segle d'humor català*. Barcelona: Editorial Bruguera; RUIZ COLLANTES, Francesc Xavier. (1990). *Els cartells del PSUC: 1976-1988: les estratègies persuasives en la propaganda electoral*. Barcelona: Catalana de Publicacions Reunides.

tat la creació d'una certa tradició pròpia que es coneix a partir de maneres i d'estils específics. Podem parlar, doncs, d'un modest però existent estil català de fer periodisme.

Si bé l'existència de premsa escrita i audiovisual és antiga, la reflexió teòrica sobre les maneres de fer d'aquesta professió és recent. Com als altres països, de primer, la prosa periodística ha estat exclusivament escrita, però en els darrers setanta anys també ha conegut una pràctica radiofònica, i després televisiva. En aquest aspecte insistiran alguns dels nostres investigadors com Albert Chillón²², mentre que altres centren les seves anàlisis de manera preferent en les formes escrites d'aquesta activitat, com és el cas de Josep Maria Casasús. El desenvolupament del periodisme, tant l'escrit com l'audiovisual, s'han efectuat fins a constituir un sistema comunicatiu modern força complex; això sí, amb problemes d'identitat i amb una barreja de normalitat i anormalitat. D'una banda, les pràctiques professionals són en una situació de plena consolidació; d'altra, els mitjans de comunicació espanyols, amb la força que li proporcionen els extensos públics castellanoparlants, estan fortament implantats a Catalunya. A causa d'això, els mitjans amb seu a Catalunya, tant els escrits o parlats, en llengua catalana o castellana, no gaudeixen dels tiratges i de les audiències que assolirien en altres circumstàncies.

En els estudis sobre la comunicació periodística, hi ha dues tendències ben marcades. Una és la que els entén com un àmbit particular dins d'una pretesa ciència de la comunicació; una altra, com una disciplina independent. Entre els investigadors catalans que s'han ocupat del fenomen periodístic, podem trobar dues grans òptiques. La primera està representada per autors com Josep Maria Casasús o Jaume Guillaumet i té una inclinació clara a tractar el periodisme català i en llengua catalana: les seves característiques distintives, els seus autors més importants així com l'existència d'un possible model diferenciat. La segona seria una òptica més abstracta i tractaria el periodisme de qualsevol lloc; podria agafar models del nostre país o de qualsevol altre. Aquesta segona tendència estaria representada principalment per Héctor Borrat i Albert Chillón.

Josep Maria Casasús és, potser, el principal autor dedicat a estudiar el periodisme català tradicional des dels autors i les seves tendències. Ha publicat nombroses monografies sobre les figures del periodisme català que han marcat època²³. Casasús considera que el periodisme constitueix una disciplina científica autònoma, que anomena *periodística*, i que es dedica a estudiar els processos professionals de producció de les notícies, des de la seva selecció, fins a

22. CHILLÓN, Albert. (1993). *Literatura i periodisme*. València. Secretariat de Publicacions de la Universitat d'Alacant, Publicacions de la Universitat Jaume I, Universitat de València: p.21;(1994). *Literatura de fets*. Barcelona: Llibres de l'Índex.

23. CASASÚS, Josep Maria. (1986). *Lliçons de periodisme en Josep Pla*. Barcelona: Edicions Destino; (1987). *El pensament periodístic a Catalunya*. Barcelona: Curial; (1989). *Eugeni Xammar. Periodisme*. Barcelona: Quaderns Crema; (1991). *Periodisme que ha fet història*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Col·legi de Periodistes.

la publicació, passant per la redacció²⁴, amb els procediments i els mètodes propis de les ciències socials i de la crítica literària.

Pel que fa a la segona tendència hem de destacar les interessants aportacions que ha fet Héctor Borrat a l'estudi del periodisme polític. Destaquen els seus treballs sobre els periòdics considerats com a actors polítics²⁵. L'autor és un exemple clar de la recerca feta des de Catalunya, però amb una perspectiva no nacional, abstracta, podríem dir²⁶. També hem de remarcar les primeres aportacions que ha fet Albert Chillón a les relacions entre literatura i periodisme; uns esforços que sens dubte ajudaran a aclarir els aspectes estètics i comunicatius del discurs periodístic.

Un tema que tracten actualment alguns autors és el de la naturalesa argumentativa dels textos periodístics. Per fer això apel·len als recursos que els pot donar la retòrica. Aquests intents els trobem tant en Josep Maria Casasús, Héctor Borrat com en Albert Chillón²⁷. Els plantejaments d'aquests autors mostren d'una manera nova entre nosaltres les relacions entre literatura i periodisme, tema que ha estat tractat especialment per Albert Chillón. En els seus treballs es pot trobar no solament la dimensió literària del periodisme sinó també com la literatura contemporània en rep l'empremta.

La teoria de la comunicació. Les teories de la comunicació constitueixen un dels àmbits importants pel volum de la producció que s'ha publicat en els darrers anys. Es tracta d'un àmbit clarament interdisciplinari i així es reflecteix en els treballs que s'han fet a casa nostra, els quals, però, cal no oblidar-ho, s'han centrat en l'estudi de les tendències que han existit en l'àmbit internacional. No podem trobar encara cap aproximació teòrica original entre els investigadors catalans. En els treballs que s'han desenvolupat entre nosaltres, fets gairebé tots en els darrers quinze anys, hi trobarem estudis de sociologia de la comunicació, els quals contenen la sociologia de la cultura, de comunicació política i opinió pública i d'anàlisi de continguts, amb una especial dedicació a les tècniques semiòtiques.

El conjunt de temes referits a la influència dels mitjans sobre les audiències, la comunicació política i opinió pública mereix una atenció creixent de part dels investigadors catalans. Aquest fet té a veure amb la centralitat, que ha tingut sempre, i que es manté actualment, el problema de la influència dels mitjans. Aquesta temàtica ha estat introduïda i consolidada entre nosaltres gràcies als treballs d'autors com Miquel de Moragas, Enric Saperas i Maria Dolores

24. CASASUS, Josep Maria. «La sistematització dels estudis sobre història i crítica de la Periodística», *Periodística* 1, (1989). p.99.

25. BORRAT, Héctor, (1989). *El periódico actor político*. Barcelona: Gustavo Gili; «El periódico actor del sistema político», a *Anàlisi*, 12, (1989). p. 67-80; «Aportes de la periodística a la política comparada», a *Periodística*, 1, (1989). p. 59-77.

26. BORRAT, Héctor. «La Europa de los periódicos. Estrategias discernibles en el discurso polifónico acerca de los acontecimientos comunitarios», a *Periodística*, 2, 1990, p. 53-68.

27. CASASUS, Josep Maria. «La periodística com a experimentació de la nova retòrica», a *Periodística*, 6, 1993., p. 125-128; BORRAT, Héctor. (1989). *El periódico, actor político*. Barcelona: Gustavo Gili; CHILLON, Albert. (1993). *Literatura i periodisme*. Op cit.

Montero²⁸. Gràcies als seus treballs són conegudes la tradició científica coneguda com *mass communication research* així com els corrents posteriors relacionats amb els efectes cognitius.

Els estudis sobre l'opinió pública s'han basat en l'aprofundiment sobre la teoria clàssica de la democràcia i les noves aportacions lligades a l'estudi del nou espai públic²⁹ generat pel sistema comunicatiu actual. Els estudis recents sobre l'opinió pública que s'han realitzat han permès de conèixer el nou funcionalisme sistèmic, així com el corrent italià conegut com tematització.

Lligades als temes d'influència, també cal considerar les qüestions centrades en l'anàlisi de les argumentacions persuasives, sobretot aquelles que són tractades des de la retòrica. Alguns investigadors catalans han estudiat la retòrica clàssica o l'actual seguint així camins logicoargumentatius o també prenent la retòrica com una poètica; d'altres, en canvi, s'han interessat per la retòrica reformulada en termes de semiòtica. La semiologia, primer, i la semiòtica, tot seguit, arriben con influències franceses o italianes, però en la dècada del 1980 adquireixen una vertadera carta de naturalesa entre un sector dels investigadors que treballen a Catalunya. Els treballs de semiòtica han anat derivant durant els darrers anys cap a la sociosemiòtica, especialment gràcies a les aportacions de Miquel Rodrigo³⁰. D'entre els treballs de semiòtica, cal remarcar les aportacions que s'han fet per bastir una teoria de la imatge a càrrec principalment de Lorenzo Vilches i Jordi Pericot³¹.

Cal destacar també, que el camp de la sociologia de la cultura i més concretament el de la denominada *cultura de massa* ha merescut una atenció especial amb nombroses publicacions. Hi podem trobar dues línies generals d'orientació molt diferenciades entre si. D'una banda, una part dels treballs d'Amparo Moreno i també d'Enric Marín i de Joan Manuel Tresserras, que comparteixen l'intent de crear una antropologia cultural³². D'altra banda,

28. MORAGAS, Miquel de, 1981, *Teorías de la comunicación. Investigaciones sobre los medios en América y Europa*. Barcelona: Gustavo Gili; 1985, IV vols, *Sociología de la comunicación de masas*. Barcelona: Gustavo Gili; SAPERAS, Enric, 1985, *La sociología de la comunicación de masas en los Estados Unidos*. Barcelona: Ariel; 1987, *Los efectos cognitivos de la comunicación de masas*. Barcelona: Ariel; MONTERO, Maria Dolores. (1994). *La informació periodística i la seva influència social*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
29. BERRIO, Jordi. (1990). *L'opinió pública i la democràcia*. Barcelona: Pòrtic; BADIA, Lluís. *De la persuasió a la tematització. Introducció a la comunicació política moderna*. Barcelona: Pòrtic.
30. RODRIGO, Miquel. (1989). *La construcción de la noticia*. Barcelona: Paidós; 1989, *Los Modelos de la comunicación*. Madrid: Tecnos; TORNERO, José Manuel «Por una sociosemiòtica de los discursos de la comunicación de masas» a *Anàlisi*, 3, 1981, pàgs 30-55
31. VILCHES, Lorenzo. (1983). *La lectura de la imagen. Prensa, cine, televisión*. Barcelona: Paidós; 1987, *Teoría de la imagen periodística*. Barcelona: Paidós; PERICOT, Jordi. (1987). *Servirse de la imagen*. Barcelona: Ariel.
32. MORENO, Amparo. (1988). *La otra política de Aristóteles*. Barcelona: Icària; «En torno a la comprensión histórica de la cultura de masas (I): El orden androcéntrico del saber académico», a *Anàlisi*, 12, 1989, p. 81-91; «En torno a la comprensión histórica de la cultura de masas (II). Paradigmas para una historia de la comunicación social (no androcéntrica)», a *Anàlisi*, 14, 1992, p. 9-31. MARIN, Enric ; TRESSERRAS, Joan Manuel. (1987). *El regne dels subjectes*. Barcelona: El Llamp; (1994). *Cultura de masses i postmodernitat*. València: Edicions 3 i 4.

tenim les aportacions de Román Gubern, el primer autor entre nosaltres a tractar sobre temes de cultura de masses³³, i de Jordi Berrio i Enric Saperas, les quals podem situar clarament dins la sociologia de la cultura, amb la pretensió d'analitzar el problema de la indústria de la cultura i les transformacions que ha experimentat³⁴. Aquests dos autors han donat a conèixer els treballs sobre cultura de la sociologia crítica³⁵. Darrerament podem assenyalar un interès creixent dels investigadors catalans pels *cultural studies* realitzats en el Regne Unit.

Les adscripcions científiques

Fins aquí hem fet una síntesi de la recerca que s'ha fet dintre dels diferents àmbits que constitueixen el camp general de la comunicació social; ara hauríem de dir alguna cosa sobre les posicions científiques des de les quals s'han encarat els temes objecte de les recerques que han estat referides.

De forma natural, els investigadors catalans s'adscriuen a les diferents posicions ideològiques que hi ha en el conjunt de la societat. El primer que es pot observar objectivament és la llengua en què s'escriuen els treballs. Les llengües que s'utilitzen són naturalment el català i el castellà; també hi ha alguns casos d'articles o llibres escrits principalment en anglès però també en francès i italià. Hi ha autors que han escrit bàsicament en una o altra llengua. En termes generals, crec que es pot afirmar que hi ha autors que escriuen en català i en castellà, en proporcions diverses, i alguns que ho fan en castellà exclusivament. Val a dir, que la tendència a escriure en castellà ve enfortida per la necessitat d'obtenir una major difusió de llurs obres dins l'àmbit científic. També es pot afirmar que, de manera genèrica, els qui tracten temes referents a l'estructura i a les polítiques de comunicació catalanes escriuen sobretot en català. Contràriament, quan els temes tracten dels diferents aspectes genèrics que hi ha en la comunicació, sense referir-se a cap realitat concreta o als àmbits internacionals, llavors les proporcions canvien i el castellà augmenta la seva presència. Deixant de banda les diferents opcions personals a favor d'una llengua o altra, hi ha una relació clara, encara que no absolutament determinant, entre tema

33. GUBERN, Román, 1974, *Mensajes icónicos en la cultura de masas*. Barcelona: Lumen; 1987, *La mirada opulenta*. Barcelona: Gustavo Gili; *Del bisonte a la realidad virtual*. Barcelona: Anagrama.

34. BERRIO, Jordi; SAPERAS, Enric. (1993). *Els intel·lectuals avui*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. BERRIO, Jordi, 1993, *Jordi Berrio. Treballs sobre cultura contemporània*. Barcelona: Publicacions Elisava; SAPERAS, Enric. «La indústria de la cultura com a fenomen cultural» a DD.AA.: *La política cultural europea: una proposta des de Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

35. SAPERAS, Enric. «Poder i mitjans de comunicació de masses: L'Escola de Frankfurt» a *Anàlisi*, 1, 1980, p. 99-116; «Comunicación y anticipación teórica. Contribuciones de la teoría crítica de la Escuela de Frankfurt a la sociología de la comunicación» a MORAGAS, Miquel de. (1985). *Sociología de la comunicación de masas. I. Escuelas y autores*. Barcelona: Gustavo Gili.

i llengua. El resultat és que hi ha un fons de publicacions important d'obres escrites en català en el camp científic de la comunicació social que, probablement, és superior al d'altres disciplines socials.

Pel que fa a les actituds científiques són, naturalment, variades. En principi, les diferències es noten més en els temes que es tracten que no pas en els mètodes emprats. Les actituds democràtiques progressistes s'han traduït en l'interès a estudiar les possibilitats que els mitjans ofereixen de ser utilitzats directament per les classes populars. Unes actituds com aquestes són les que han donat un volum considerable d'estudis sobre la comunicació local i comarcal, ja que se l'ha vist sempre com el resultat d'un ús democràtic dels mitjans i, en certa forma, especialment en una època determinada, com un model de comunicació alternativa. En un altre ordre de coses, certes reivindicacions a favor dels productes de la indústria popular, acompanyades per una crítica al prestigi que gaudeixen els productes de la cultura de nivell alt, cal interpretar-les com a manifestacions de les actituds polítiques progressistes. També cal veure com una actitud crítica l'interès que hi ha hagut entre nosaltres per estudiar les estructures empresarials dels mitjans per sobre de les audiències i els efectes. Aquests darrers s'han fet gairebé sempre a causa d'encàrrecs empresarials, o sigui, com a recerca administrativa.

Pel que fa a les actituds crítiques, hem d'assenyalar també el marxisme, el qual, en algunes de les seves diferents versions, ha tingut el seu predicament dins d'aquest camp científic. Hi ha hagut acostaments, més o menys rigorosos al mètode dialèctic en les seves versions ortodoxes o també crítiques. Actualment, si bé les manifestacions més ortodoxes del mètode dialèctic han desaparegut o són en camí de fer-ho, el que sí que resta entre alguns autors és una tendència a no aïllar els temes i a veure'ls sempre relacionats amb llurs gènesis històriques i correlacionats amb la resta d'aspectes de l'estructura social. També hem de considerar dins una tradició més o menys llunyanament relacionada amb el marxisme molts dels treballs sobre cultura que s'han realitzat.

Hi ha hagut seriosos esforços destinats a renovar els enfocaments metodològics en el camp de la història de la comunicació. En aquest àmbit hom pot trobar una forta crítica a les actituds positivistes acompanyada per intents de trobar camins metodològics en una vagorosa antropologia cultural, la qual adopta en alguns autors uns certs plantejaments crítics d'arrel marxista i en d'altres una suposada confabulació històrica de les classes dominants per sobre de les dones i de les classes populars. En totes aquestes posicions, trobem una defensa aferrissada de la cultura de massa, entesa com a cultura popular, amb una crítica dels nivells alts de la cultura.

De tota manera, sinó el positivisme net i clar, sí que continuen tenint un gran predicament entre els investigadors catalans els enfocaments clarament empiristes. Val a dir que les tècniques de recerca desenvolupades principalment per la tradició nord-americana hi han tingut una gran influència. Probablement també hi ha influït un cert tarannà pragmàtic desenvolupat, moltes vegades, de forma no reflexiva, com sí diríem, natural. En molts àmbits, el que hi ha hagut i continua existint és la tendència a les actituds empíriques

i descriptivistes, sustentades, de manera conscient o inconscient, per la pruija de construir un àmbit de la realitat que sigui objecte d'una ciència de la comunicació.

Durant els anys setanta i mitjans dels vuitanta, hem viscut, com a tot arreu, una època d'entusiasme pels mètodes estructuralistes, especialment en les anàlisis de continguts, en els estudis sobre l'estructura de la comunicació i, fins i tot, en la història. Una de les conseqüències importants ha estat l'interès que hi ha hagut entre nosaltres per la semiòtica. Alguns, durant aquesta època, els semblava que la semiòtica podia ser el nucli teòric principal de la teoria de la comunicació. Actualment, en canvi, hi ha una puixança dels plantejaments cognoscivistes i àdhuc constructivistes que es manifesta més en els continguts dels programes de les assignatures que no pas en les recerques.

A mode de conclusió, hem de dir que durant els darrers quinze o vint anys hem experimentat a Catalunya l'arrencada de la recerca sobre la comunicació social. Esperem que el procés es consolidi i que en un futur no llunyà aquesta recerca assoleixi nivells de qualitat internacional.